

**ЛЕГЕНДАРНАЯ ЧАСТКА
БЕЛАРУСКА-ЛІТОЎСКІХ ЛЕТАПІСАЎ
ЯК КРЫНІЦА «ХРОНІКІ» М. СТРЫЙКОЎСКАГА**

Н. У. Морнева

Займаючыся вывучэннем беларуска-літоўскага летапісання, шматлікія даследчыкі ў сваіх працах так ці інакш звярталіся да працы М. Стрыйкоўскага.

М. Стрыйкоўскі пісаў сваю кнігу з 1574 года, а ў 1582 яго «Kronika polska, litewska, zmodska i wszystkiej Rusi» была выдадзена. Сам аўтар гаворыць аб тым, што ў 1574 годзе ён меў толькі адзін летапіс, а праз некаторы час (хутчэй за ўсё 1575 г.) ён піша пра 13 ці 15 летапісаў.

М. Стрыйкоўскі сабраў столькі летапісаў і супастаўляў іх дадзеныя, каб шляхам супастаўлення прыйсці да ісціны. Для польскага храніста характэрны такія прынцып дакладнасці і даставернасці летапісных помнікаў: тыя факты, якія згадваюцца ў большасці летапісаў, праўдзівыя, іх М. Стрыйкоўскі і запісваў у сваю Хроніку, гаворачы, што хутчэй можна дзесяці паверыць, чым аднаму.

М. Стрыйкоўскі піша, што набываў летапісы з вялікай цяжкасцю, а часам і з няменшымі тратамі [1, с. 316]. Але калі супаставіць гэты запіс з тым, што храніст за параўнальна невялікі прамежак часу набыў 13 (ці 14) летапісаў, пры гэтым не валодаючы якімі-небудзь значнымі сродкамі, то можна зрабіць выснову, што ў другой палове XVI ст. летапісы на Беларусі і Літве былі прадметам куплі-продажу, што на гэтай тэрыторыі іх было нямаля і што набыць іх было даволі нескладана.

Польскі храніст сам адзначыў, што адзін летапіс ён атрымаў ад князёў Заслаўскіх, другі – ад князя Хадкевіча. Зыходзячы з гэтых дадзеных, можна гаворыць, што ў XVI ст. летапісы знаходзіліся ў бібліятэках магнатаў. На жаль, М. Стрыйкоўскі не ўказвае, у каго і дзе ён набыў яшчэ 13 (11?) летапісаў.

Адносіны М. Стрыйкоўскага да летапісных помнікаў дваістыя, нават супярэчлівыя. Калі М. Стрыйкоўскі гаворыць пра Палямона «prawdziwym prodku Litewskim, o którym tak wiele historikow swiadczy, i o którym też latopiszysce stare, pewnie z palca, tak zgoła historie nie wyzsali, ale z pewnej i istotnej rzeczy» [1, с. 67].

Ці 1401 г. спачатку падае звесткі паводле Длугаша, а потым паводле Кромера і летапісаў рускіх і літоўскіх: «oni niebożęta starzy Litewscy pisarze tak sprosta prawdy przestrzegając brnęli» [1, с. 118]. Тут М. Стрыйкоўскі прызнае, што літоўскія і рускія летапісцы былі праўдзівымі і аб'ектыўнымі. Але даволі часта М. Стрыйкоўскі піша пра іх з пагардай: «Litwa dla zaniedbania historyi wielu rzeczy wiedzieć nie mogła», ці і таго больш: «...tacy byli nieczymni i bez mozgu pisarze Latopiszców ruskich y litewskich, iż swoje historyki, leda jako bez baczenia, co im slina do ust przyniosła, pisali» [1, с. 263, с. 132].

Даючы спасылкі на летапісы, М. Стрыйкоўскі выкарыстоўвае каля трыццаці разнастайных найменняў летапісаў: «летапісцы», «старыя летапісцы», «старыя летапісцы рускія, літоўскія і жмудскія», «старыя літоўскія летапісцы», «рускія летапісцы» і інш.

Звернемся непасрэдна да разгляду тых крыніц, беларуска-літоўскіх летапісаў, якімі мог карыстацца М. Стрыйкоўскі. Польскі храніст падае дзве версіі ўцёкаў Палямона: 1) ад Нерона; 2) ад Атылы. На сённяшні дзень вядомы летапісы і першага, і другога тыпаў: пра Нерона – Еўраінаўскі, Красінскага, Рачынскага, Румянцаўскі, Альшэўскі, Археалагічнага таварыства, Хроніка Літоўская і Жамойцкая, пра Атылу – Хроніка Быхаўца. Паколькі пачатку Хронікі Быхаўца няма, даволі цяжка сцвярджаць, што ўсе яго летапісы пісаны па-руску, гэта значыць, кірыліцай. Хроніка Быхаўца, магчыма, у іншых спісах была напісана кірыліцай.

М. Стрыйкоўскі пазначае, спасылаючыся на летапісы, дакладную дату, калі Палямон выбраўся да паўночных краін, – 57 г. н.э. Ні ў адным з вядомых летапісаў такой даты мы не знойдзем. Тут варта звярнуць увагу на тое, што ў М. Стрыйкоўскага падаюцца тры даты – паводле трох сістэм летапісання: ад стварэння свету (-5508), ад заснавання Рыма (-753) і ад нараджэння Хрыстова. Падобнае да гэтага датаванне мы знойдзем толькі ў Еўраінаўскім летапісе. Звернемся і да эпизоду, звязанага з іменем правадыра рымскай шляхты: па беларуска-літоўскіх летапісах яго імя – Полемон (Красінскага, Еўраінаўскі), Послесмон (Еўраінаўскі), Палемон (Рачынскага, Румянцава, Альшэўскі), у Хроніцы Быхаўца – Apalon і Palemon (дарэчы, Apalon ужываецца толькі адзін раз і толькі ў Хроніцы Быхаўца). А ў Стрыйкоўскага чытаем: «...wsakże nasz Libo, ktorego Latopiszczce Litewskie Publiussem Libonem i Palemonom zowią» [1, с. 59]. І ў гэты ж час нам невядомы ні адзін летапісны помнік, дзе б выкарыстоўваўся такі варыянт імя, як Публій, ці Публіус Лібон, ці Лібо. Магчыма,

Стрыйкоўскі для большай пераканальнасці выкарыстаў гэты некалькі латынізаваны варыянт імя, чаго не было на самой справе ў летапісах, каб падтрымаць легенду паходжання літоўскай знаці ад рымлян. Параўноўвае М. Стрыйкоўскі Палямона з Адысеем, які шмат вандраваў морам, з Энэем, які са сваімі траянцамі выбраўся шукаць лепшай долі. Па сутнасці, перад намі першы літаратурна-крытычны агляд легенды пра Палямона.

М. Стрыйкоўскі даводзіць, што Палямон – першы князь і праводыр рымскай шляхты – належаў гербу Калюмнаў, што надавала гэтаму роду значную перавагу перад астатнімі. Ні ў адным з беларуска-літоўскіх летапісаў мы не знойдзем прыналежнасці Палямона да якога-небудзь герба наогул.

М. Стрыйкоўскі часта падае звесткі, спасылаючыся на летапісы, якія сёння мы не знойдзем ні ў адным з вядомых беларуска-літоўскіх летапісах: пра назву Жамойць (этымалагічна слова ён выводзіць ад «розмножэння»), пра пахаванне Сперы, пра яго войны з прусамі, пра заснаванне Дзявілтава і інш.

Пра паходжанне назвы Літва – ад «Litus Tuba – wsczyczy Latorpiscowie zgdzajia» [1, с. 84], і сапраўды, такое тлумачэнне назвы Літва (труба+бераг) мы знаходзім ва ўсіх (Красінскага, Рачынскага, Румянцава, Альшэўскі, Хроніка Быхаўца, Хроніка Літоўская і Жамойцкая), акрамя Еўраінаўскага, летапісах (у ім пашкоджаны тэкст рукапісу).

Звернемся да аднаго з найбольш паказальных момантаў пры вызначэнні крыніц М. Стрыйкоўскага – эпізод, у якім расказваецца пра шлюб Пяты. Паводле Хронікі М.Стрыйкоўскага, яе мужам стаў «Ziwiбund, syn albo potomok Dorsprungow» [1, с. 286]. У Хроніцы Быхаўца, у якой мы знаходзім больш адпаведнасцей працы М. Стрыйкоўскага, імя Пяты наогул не згадваецца, а Жывінбуд тут сын Кернуса. У Красінскага, Рачынскага, Румянцаўскага, Альшэўскага, Архіялагічнага таварыства спачатку гаворыцца пра Кгіруса – мужа Пяты, а пазней з’яўляецца Жывінбуд. Атрымліваецца, што перад стваральнікамі Рачынскага, Румянцаўскага, Альшэўскага былі два варыянты імён мужа Пяты ці Рачынскі, Румянцаўскі, Альшэўскі пісаліся з дзвюх крыніц, у адной з якіх гаворка ішла пра Кгіруса, у другой – пра Жывінбуда. У беларуска-літоўскіх летапісах мы бачым тры варыянты імя мужа Пяты: 1) у Еўраінаўскім, Красінскага – толькі Кгірус; 2) у Рачынскага, Румянцава, Альшэўскага – і Кгірус, і Жывінбуд; 3) у

Хроніцы Быхаўца – толькі Жывінбуд. Што пра гэта кажа М. Стрыйкоўскі? «Dalej zaś tenże Latopiszcze tej Pojaty Kiernusowny meža kladzic niejakiego Kirusa albo Gedrusa, alt insze Latopisze, chociaby ich tysiąc concordował, żadnego Giedrusa nie wspominają» [1, с. 290]. З гэтага вынікае, што М. Стрыйкоўскі меў, як мінімум два варыянты летапісаў: 1) муж Паяты – Кгірус (што сёння мы знаходзім у Еўраінскім і Красінскага); 2) муж Паяты – Жывінбуд (прычым такіх экзэмпляраў у М. Стрыйкоўскага было больш, а сёння яны наогул невядомы). Хроніка Быхаўца не стасуецца тут ні з адным з варыянтаў, бо ў ёй наогул няма згадкі пра Паяту. У дачыненні да гэтага эпизоду М. Стрыйкоўскі згадвае яшчэ адзін летапіс, які выклікае вялікую цікавасць: «A tu wiedz, Czytelniku mily, iż się o tej Pojacie jeden Latopisiec sprosnie omylił, kładąc tę Pojacie, być corka Kukowojtowa, a ona była matka» [1, с. 293]. Такого летапісу мы сёння не ведаем, хаця можна зрабіць дапушчэнне, што такія звесткі маглі быць у Хроніцы Быхаўца, але сцвярджаць і даказаць гэта немагчыма, бо рукапіс з гэтымі старонкамі быў пашкоджаны.

Падобных да разабранага эпизоду сустракаецца ў легендарнай частцы даволі многа: гэта і імёны сыноў Мантвіла, якія ў Красінскага, Еўраінскім – Неманас і Скірмонт, у Рачынскага, Румянцаўскім, Альшэўскі, Археалагічнага таварыства – Неманас (ці Вікент) і Скірмонт (ці Ердзвіл), у Хроніцы Быхаўца – адзін варыянт – Вікінт і Ердзвіл. У М. Стрыйкоўскага толькі Ердзвіл і Вікінт. Расказ пра Полацкае княства, пра дзейнасць Міндоўга, пра Войшалка, пра пяць сыноў Раманавых – усё гэта з’яўляецца сведчаннем таго, што храніст карыстаўся рознымі летапіснымі крыніцамі, бо ў гэтых эпизодах М. Стрыйкоўскі часам падае дзве, а то і больш, версіі.

Прааналізаваўшы легендарную частку беларуска-літоўскіх летапісаў і адпаведную частку Хронікі М. Стрыйкоўскага, можна выказаць меркаванне, што польскаму храністу былі вядомы шматлікія беларуска-літоўскія летапісы, ён ведаў спрэчныя моманты, аналізаваў іх. Гэта сведчыць пра зацікаўленасць у даследаванні гісторыі Літвы, этнасаў і топасаў.

Літаратура

1. *Strykowski M. Kronika Polska, Litewska, Zmodska i wszystiej Rusi. Warszawa, 1846. 548 s.*